

Prawne uregulowania zawodu nauczyciela szkół elementarnych w ustawodawstwie Śląska Austriackiego w XIX wieku

Marzena Bogus

W szkołach szczebla podstawowego na pocz. XIX w. na Śląsku Austriackim zatrudnionych było ok. 150 nauczycieli, w 1865 r. już 902. W roku szkolnym 1912/13 w szkołach ludowych i wydziałowych pracowało 3651 nauczycieli (z czego 530 w szkołach prywatnych). O ich istotnej roli w przemianach zachodzących na tym terenie w XIX w. pisało wielu autorów. Niemal wszyscy jednak skupiali się na kwestiach politycznych, akcentując rolę, jaką pedagodzy odgrywali w kształtowaniu polskich (na Śląsku Cieszyńskim), względnie czeskich (na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim) postaw narodowych na obszarze zdominowanym przez niemieckie strategie, przy czym najczęściej pisano o personelu szkół średnich¹. Nie umniejszając takiej percepcji tematu czyli wkładu nauczycieli w rozwój życia politycznego, należy wyraźnie akcentować, że jednak podstawowym zadaniem tej grupy było edukowanie swych podopiecznych w zakresie wiedzy elementarnej i przygotowanie tychże do życia w społeczeństwie. Podobnie jak inne zbiorowości zawodowe, pedagodzy stanowili specyficzną wspólnotę, którą dzieliły kwestie pochodzenia narodowego czy przekonań politycznych, a integrowały cele, poziom wykształcenia oraz interesy grupowe (w tym walka o poprawę położenia materialnego). Łączyły ich także obiektywne konteksty wykonywania swojej profesji, które zostały sprecyzowane i określone przez obowiązujące przepisy, i które mocno ograniczały swobodę aktywności pedagogicznej. Działo się tak dlatego, że w XIX w., również w monarchii austriackiej, (od 1867 r. austro-węgierskiej) funkcjonowanie szkół podlegało kompleksowym regulacjom prawnym, odnoszącym się zarówno do organizacyjnej, jak i merytorycznej strony procesu dydaktycznego. Celem mojego artykułu, jest zatem opisanie pozycji prawnej dydaktyków na Śląsku Austriackim, z wyszczególnieniem ustawodawczo gwarantowanych im praw i określeniem obowiązków. Poniżej zostaną zaprezentowane najważniejsze akty prawne normujące wykonywanie zawodu nauczyciela w szkole

---

¹ Niektórzy autorzy zajmują się też charakterystyką struktury sieci oświatowej, oparta na statystykach oświatowych: Janusz SPYRA, *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX w. w świetle ustawodawstwa i statystyk*, in: *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*, pod redakcją J. Spyry, Cieszyn 2001, s. 167–216; por. *Dějiny Českého Slezka 1740–2000*, t. 1, red. D. GAWRECKI, Opava 2003, s. 138–139, 265–273.

stopnia podstawowego² począwszy od reformy szkolnej przeprowadzonej w monarchii austriackiej w 1774 r., będącej bazą kolejnych zmian oświatowych, aż po czasy I wojny światowej³.

Reformy Marii Teresy i Józefa II zapoczątkowane zostały wydaniem patentu (6 XII 1774 r.), wyraźnie oddzielającego szkoły wyższe i średnie kształcące na bazie języka łacińskiego, od szkół elementarnych nazwanych niemieckimi. W nich podstawą nauczania miał być język niemiecki (jako urzędowy w skali całej monarchii), choć w istocie nauka na najniższym szczeblu odbywała się najczęściej w języku macierzystym uczniów. Wprowadzono obowiązek szkolnych dla dzieci w wieku od 6 do 12 lat, wprowadzono też trzy typy szkół: normalne – które miały szkołami wzorcowymi dla pozostałych, tu także uzyskiwać mieli wykształcenie nauczyciele szkół niższego szczebla (szkoła taka powstała w Opawie), główne (wyżej zorganizowane, o co najmniej czterech klasach, w najważniejszych miastach, w 1777 r. powstała w Cieszynie), i trywialne, najczęściej zatrudniające jednego nauczyciela⁴. Patent niewiele uwagi poświęcił samym dydaktykom, chociaż przez narzucenie jednolitego zestawu wykładanych przedmiotów⁵ i ilości godzin przeznaczonych na każdy z nich, wyznaczył podstawowe zadania nauczyciela w szkole. Duże znaczenie miała także zasada zatwierdzania wszystkich nauczycieli przez władze oświatowe (po wcześniejszym sprawdzeniu wymaganych kwalifikacji zawodowych). Zaledwie w jednym miejscu patent odniósł się wyraźnie do kwestii „własności” i obowiązków kadry nauczającej, ustalając, że powyższe powinna wyznaczać wiedza, czyli znajomość wszystkiego, czego pedagogzy mają uczyć, poznanie przez nich metody, ćwiczenie w rzeczywistym nauczaniu, dyscyplina szkolna, prowadzenie katalogów szkolnych oraz zachowanie⁶. Obok samej nauki nauczyciele zostali więc zobligowani do prowadzenia dzienników lekcyjnych i frekwencji uczniowskiej oraz zmuszeni do pisania różnego rodzaju

---

² Zgodnie z ustawodawstwem o szkołach ludowych pospolitych można mówić dopiero od 1869 r.

³ Pomijając austriackie dzienniki ustaw przepisy dotyczące funkcjonowania oświaty znaleźć można w licznych wydawanych przed 1918 r. zbiorach prawnych jak np. *Die wichtigsten Volksschulgesetze für das Herzogthum Ober- und Nieder-Schlesien*, Wien 1903; *Sammlung der Landesgesetze über das Volksschulwesen*, XIII Theil: Schlesien, Wien 1916; Josef KASPRZYKIEWICZ, *Landesgesetze für Schlesien 2*, Schulgesetze und Kultusgesetze, 3. wydanie, Teschen 1910; Leo SCHEDI.BAUER, *Handbuch der Reichsgesetze und der Ministerial-Verordnungen über das Volksschulwesen 1–2*, Wien 1911. Czeskie tłumaczenie najważniejszych śląskich ustaw František Václav AUTRATA, *Nejdůležitější zákony o školství obecném ve věrodství slezském*, Polska Ostrava 1906; Konstanty PIŁROZYŃSKI, *Ustawy i rozporządzenia w zakresie szkół ludowych*, Lwów 1904.

⁴ *Allgemeine Schulordnung, für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen kaiserl. köönigl. Erbländern d. d. Wien den 6ten December 1774.*

⁵ Religia, czytanie i pisanie, rachunki, a w szkołach głównych i normalnych także podstawowe wiadomości z historii i geografii, przede wszystkim kraju ojczystego, początki sztuki mierniczej, budownictwa i mechaniki, rysowania geometrycznego i swobodnego; w szkołach trywialnych podstaw gospodarowania.

⁶ *Allgemeine Schulordnung*, § 5, pkt. D.

sprawozdań szkolnych, według określonych norm zawartych w wydrukowanych kwestionariuszach uwzględniających problemy placówki w której uczyli. Patent jednak nie określał szczegółowo sposobu prowadzenia przez nich nauki⁷, instruował za to o wprowadzeniu podręczników, które najczęściej zawierały także wskazówki i rady metodyczne dla nauczyciela.

Szerzej patent zajął się kwalifikacjami zawodowymi personelu, przewidując ich obowiązkowe kształcenie w szkołach normalnych bądź głównych. W przypadku nauczycieli wiejskich zezwalał jednak na inną drogę przygotowania się do zawodu. Dzięki tej koncesji na Śląsku Cieszyńskim funkcjonowały tzw. preparandy, czyli kursy przygotowawcze dla przyszłych nauczycieli prowadzone przy Szkole Głównej w Cieszynie. Zakres wykładanych przedmiotów podczas warsztatów zbliżony był do programu szkół głównych, uwzględniając rozszerzenie treści na metody nauczania stosowane w szkołach elementarnych oraz przygotowanie kursantów do wykonywania innych obowiązków np. umiejętności wypełniania dokumentacji szkolnej. W obu przypadkach dopiero po pozytywnym zaliczeniu przewidzianych egzaminów, kandydaci mieli otrzymywać zaświadczenia dyrektora Szkoły Normalnej, umożliwiające wykonywanie zawodu oraz dekret mianowania ze strony Krajowej Komisji Szkolnej⁸. Władze zajęły się też uregulowaniem płac dla osób zatrudnionych w szkolnictwie, ale ogólnie wyznaczono je tylko dla objętych angażem w szkołach normalnych i głównych. W efekcie sytuacja materialna większości nauczycieli nie poprawiła się, za to wymagania wobec nich rosły⁹. Powołany przez Józefa II fundusz dla szkolnictwa na Śląsku Austriackim okazał się niewystarczający, np. tylko sporadycznie pokrywano z jego pieniędzy koszty uczestnictwa w kursach preparandy, dlatego wielu nauczycieli, zwłaszcza ze Śląska Cieszyńskiego, pomimo obowiązku doksztalcenia się, unikało tych szkoleń.

Dekret cesarza Franciszka II z 10 lutego 1804 r. oddał nadzór nad sprawami szkolnymi z powrotem w ręce duchownych¹⁰. Funkcjonowanie placówek w kolejnych latach oparto o opublikowany 11 VIII 1805 r. „Polityczny Regulamin szkół niemieckich cesarsko-niemieckich krajów dziedzicznych”¹¹, przy czym struktura szkół (normalne, główne, trywialne¹²) oraz zasada obowiązku szkolnego zostały zachowane. „Polityczny Regulamin Szkolny” to opracowany przez Nadworną Komisję Szkolną

---

⁷ Dla nauczycieli szkół głównych i normalnych wydrukowano w formie broszur instrukcję, określającą zakres ich obowiązków, por. *Anleitung für diejenigen, welche die Lehrergegenstände unter die Lehrer der Normal und Haupt Schulen zu vertheilen, oder Lektionskatalogen zu verfassen haben*, Wien 1778.

⁸ W § 19 zastrzeżono, że nauka w szkole głównej wymaga potem egzaminu w szkole normalnej.

⁹ W 1787 roku od osób zaczynających pracę w zawodzie nauczyciela wymagano wykonania ściśle określonych prac przy szkole.

¹⁰ Początkowo katolickich, ale od 1808 r., a ostatecznie od 1820 r. nadzór nad szkołami ewangelickimi sprawowali przełożeni tego wyznania.

¹¹ *Politische Verfassung der deutschen Schulen in den kaiserl. königl. deutschen Erbstaaten*, Wien 1806. Ponieważ to wydanie jest trudno dostępne korzystam z wydania drugiego z roku 1807 *Politycznego Regulaminu Szkolnego* (dalej w skrócie: PRSz).

¹² Przewidziano też uruchomienie szkół realnych oraz szkół dla dziewcząt jako odmiany szkół głównych (PRSz, R. V §. 10).

[Studien Hofkommission] kodeks szkolny, zawierający zbiór przepisów dla wszystkich organów odpowiedzialnych za funkcjonowanie szkół m.in. nadzorców szkolnych, nauczycieli i duchownych. Był stale aktualizowany, do kolejnych wydań dodawano postanowienia, które w międzyczasie wprowadzono do praktyki szkolnej¹³. Na 23 rozdziały 9 dotyczyło ustaleń normujących obowiązki i prawa nauczycieli.

Także „Polityczny Regulamin Szkolny” nie precyzował dokładnie stanowiska prawnego nauczycieli. Co prawda 16 paragraf rozdziału V, mówi o możliwości noszenia przez personel szkół początkowych uniformu w kolorach przyjętych dla stanu nauczycielskiego¹⁴, tym samym uznając jego istnienie, jednak było to jedynie powierzchowne podobieństwo do statusu urzędnika państwowego, bez żadnych konsekwencji prawnych. Natomiast nauczyciel powinien liczyć na godne warunki pracy i stosowne wynagrodzenie. Warunki określono następująco: „W szkołach trywialnych o jednej izbie szkolnej zatrudniony jest jeden nauczyciel. Gdzie w kilku izbach szkolnych bywa nauka udzielana, ma nauczyciel tylu pomocników, ilu oprócz niego stosownie do izb szkolnych potrzeba¹⁵”. Wprawdzie liczbę uczniów przypadających na jednego nauczyciela ustalono na 80, jednak dzieci mogło być nawet o 10–20 więcej i dopiero gdy liczba wzrosła do 120 lub 130 pomocnik był wymagany¹⁶. Wysoka liczebność dziatwy szkolnej stanowiła nie lada problem dla nauczyciela, który miał dzięki temu spore kłopoty z utrzymaniem dyscypliny i prowadzeniem nauki. Dopiero gdy ilość uczniów w szkole przekraczała podaną powyżej liczbę, dekret cesarza przewidywał możliwość zatrudnienia pomagiera¹⁷. Dla nauczyciela z jednej strony okazywało się to wygodne, ponieważ pomocnik odciążał go w pracy, z drugiej strony powodowało zmniejszenie jego dochodów. Na zatrudnienie „asystenta” wymagana była zgoda okręgowego nadzorca szkolnego¹⁸. Jedynie w szkołach głównych liczba nauczycieli była zgodna z ilością klas. Tytuł dyrektora, należał się najgodniejszemu pedagogowi danej placówki¹⁹, a obcy poddani nie mogli udzielać nauki, nawet tymczasowo²⁰.

---

¹³ Ostatnie dziesiąte wydanie ukazało się w 1859 r., ale było ono było niezmiennym przedrukiem edycji z 1844 r.

¹⁴ Wprowadzał to dekret Nadwornej Komisji Szkolnej z 24 III 1815 r. (*Politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländern* [dalej: PGV] 1815, s. 135–136).

¹⁵ PRSz, R. V, § 1.

¹⁶ PRSz, R. XVIII, § 5.

¹⁷ PRSz przewidywał, że dla placówek udzielających nauki całodzienniej wystarczy jeden nauczyciel jeśli liczba uczniów wynosi mniej niż 101, jeśli jest to przedział od 101 do 200 dzieci wystarczy jeden nauczyciel i jeden pomocnik (dzieci wtedy należy rozdzielić na dwie izby), a powyżej 201 do 300 jeden nauczyciel i dwaj pomocnicy, nauka udzielana jest dzieciom w trzech izbach. W szkołach w których stosowano tzw. naukę półdzienną pomocnik mógł być zatrudniony dopiero wtedy, gdy liczba dzieci wynosiła od 201 do 400, a dwóch pomocników jeśli uczniów było od 401 do 600 (PRSz, edycja 1847, R. XVIII, § 350).

¹⁸ PRSz, R. V, § 2–3.

¹⁹ Co według PRSz, R. V, § 6 dawało mu rangę rzeczywistego urzędnika magistratu.

²⁰ Dekret Nadwornej Komisji Szkolnej z 3 maja 1828 r. wpisany do PRSz jako nowy §166.

Regulamin szkolny ustalił także kwestię wynagrodzeń kadry, przyjmując minimalną stawkę jaką powinien otrzymywać nauczyciel na wsi na 130 guldenów rocznie, a pomocnik 70 fl.²¹. W porównaniu do wcześniejszej sytuacji całkowitej uznaniowości wypłat, był to pewien postęp, ale owa suma nie wystarczała na godne życie, a poza tym należało do niej wliczyć wszystkie możliwe źródła dochodów nauczyciela. Posady należało zatem wszędzie, gdzie tylko to możliwe, połączyć z funkcją kościelną, organisty, kierownika chóru lub innym stanowiskiem kościelnym²², o ile nie szkodziło to nauce szkolnej²³. Regulamin normował także prawa socjalne nauczycieli, ale za uprawnionych do emerytury uznano jedynie dydaktyków szkół normalnych, głównych oraz nauczycielki w szkołach dla dziewcząt²⁴. Natomiast personel szkół trywialnych (po osiągnięciu podeszłego wieku) mógł wspierać się pomocnikami, pracując mniej, ale równocześnie osiągając odpowiednio mniejsze wynagrodzenie²⁵. Wdowy po zmarłych nauczycielach (oraz ich dzieci) mogły jedynie liczyć na wsparcie z miejscowego funduszu dla ubogich²⁶. Stosowne miejsce poświęcono w Regulaminie Szkolnym nauczycielkom zatrudnionym w szkołach dla dziewcząt oraz nauczycielom religii, którą to funkcję obejmował najczęściej miejscowy duszpasterz lub jego wikary²⁷.

Jeśli chodzi o dalsze prawa i obowiązki nauczycieli to do pierwszych „Polityczny Regulamin Szkolny” zalicza zwolnienie z obowiązku służby wojskowej na czas pełnienia „służby” nauczycielskiej oraz ochronę prawną ze strony władz zwierzchnich przed nieuzasadnionym pozbawieniem pracy przez bezpośrednich przełożonych. Zatrudnianie nauczycieli zasadniczo przysługiwało czynnikom utrzymującym szkołę (dominia, gminy, miejscowy proboszcz), ale prawo zatwierdzenia posiadał Okręgowy Nadzorca Szkolny, który wystawiał nauczycielowi dekret mianowania²⁸. Powiązано to z posiadaniem przez starającego się o posadę odpowiednich kompetencji²⁹, wymagając wykształcenia stosownego do zajmowanego stanowiska. W szkołach trywialnych wystarczyły trzymiesięczne kursy przygotowawcze i zaliczenie egzaminu końcowego, co upoważniało do objęcia posady nauczyciela

---

²¹ PRSz, R. X, §. 1.

²² PRSz, R. X, §. 2.

²³ Nauczycielom przysługiwał także zwrot kosztów poniesionych za wykonywanie dodatkowych obowiązków poza miejscem pracy. Przy okazji podzielono nauczycieli na kilka grup w zależności od funkcji (dekrety Kamery Dworskiej z 24 X 1811 r. oraz 20 V 1813 w PGV 1813, s. 107–137).

²⁴ PRSz, R. XIV, §1–2.

²⁵ Jeśli nauczyciel posiadał syna zdolnego pełnić funkcję pomocnika, ojciec mógł go na to miejsce zatrudnić (PRSz, R. XIV, §3–4).

²⁶ Jeśli jednak zmarły pracował w szkole w tej miejscowości mniej niż 3 lata, wdowa musiała się o swoje zabezpieczenie troszczyć sama.

²⁷ PRSz, R. V, §. 4, 5 i 7.

²⁸ PRSz, R. IX, §. 11–17.

²⁹ Nadzorca powinien otrzymać: 1. świadectwo dobrego prowadzenia 1. świadectwo zdolności z formułą, że może być brany pod uwagę jako nauczyciel, 3. oświadczenie, że poznali go ci, co mają prawo prezentacji 4. pisemna prośba o zatrudnienie (R. IX, §. 13).

pomocniczego³⁰. Po jednorocznej służbie nauczyciel mógł zdawać drugi egzamin nauczycielski, uprawniający do uzyskania posady nauczycielskiej³¹. Dopiero po trzech latach od nominacji na wniosek okręgowego nadzorca szkolnego władza krajowa mogła uznać posadę nauczyciela jako stałą³². Nadzorca szkolny, jeśli widział jakieś nieprawidłowości w przygotowaniu merytoryczno-pedagogicznym adepta zawodu, mógł go skierować na doksztalcenie do pobliskiego nauczyciela, a w razie kiedy podejmowane kroki nie skutkowały odsunąć od posady szkolnej³³. Kobiety chętne do podjęcia funkcji nauczycielki szkół żeńskich również obowiązywał egzamin z posiadanych wiadomości, sposobu nauczania i robót kobiecych³⁴.

Nauczyciela który swej służby nie wykonywał gorliwie i sumiennie należało pociągnąć do odpowiedzialności³⁵. Cały rozdział XI „Politycznego Regulaminu Szkolnego” poświęcono obowiązkom nauczyciela, od którego oczekiwano także określonych predyspozycji fizycznych. Miał być poprawnie zbudowany, o wyraźnej wymowie, oraz jasnym i zdrowym rozsądku. Powinien dobrze rozumieć przedmioty których uczy (i przepisane do nich podręczniki), zwłaszcza zasady sylabizowania oraz gramatyki języka niemieckiego, a tam, gdzie ten język nie jest rozumiany, winien znać także język miejscowy³⁶. Ma obowiązek dobrze znać religię, aby móc powtarzać jej zasady uczone przez katechetę oraz prowadzić nakazane przez niego ćwiczenia³⁷. Pedagog musiał też być pobożnym człowiekiem, który będzie wzorem dla swoich uczniów w mówieniu, czynach i całym zachowaniu.

Wymagano też od nauczyciela dokładnego przestrzegania czasu nauki, przyjętego podziału godzin. W szkole miał korzystać z wyznaczonych podręczników, nie dopuszczać także, by dzieci przynosiły jakieś inne. Zastrzeżono, że ma uczyć równo wszystkie dzieci, nie tylko te zdolniejsze³⁸. W trakcie lekcji nauczyciel miał zastępować rodziców, dlatego oczekiwano od niego pilnowania nie tylko porządku, czystości i odpowiedniego zachowania dzieci w szkole, ale także troszczenia się o ich zdrowie i pilnowania zachowania uczniów poza szkołą³⁹. Zakazano nauczycielom samowolnego stosowania kar cielesnych, zwłaszcza takich, które mogły doprowadzić do trwałych uszkodzeń uczniów, oraz używania wobec nich obelżywych słów. Nakazano pozostawanie w dobrych i ścisłych kontaktach z rodzicami, szczególnie

---

³⁰ PRSz, R. VIII, §. 11.

³¹ R. VIII, §. 16 i R. IX, §. 13.

³² Otrzymywał wtedy dekret zatwierdzający ze strony gubernium, bez której zgody nie można go odtąd było zwolnić (R. IX, §. 21; R. XII, §. 10).

³³ Zostawiając mu wykonywanie posług kościelnych (R. XII, §. 2–8). Nadzorca powinien w czasie wizytacji pouczyć nauczyciela o jego brakach.

³⁴ R. VIII, §. 18.

³⁵ R. XI, §. 15, R. XII, §14-15.

³⁶ R. XI, §. 1–3, 8–11.

³⁷ R. XI, §. 4. Jak zapisano w §14 powinien się codziennie przygotować do pracy przez modlitwę i zastanowienie nad tym, czego ma w danym dniu uczyć.

³⁸ R. XI, § 15–18.

³⁹ Musiał więc dzieci przestrzegać np. by nie mokły w czasie deszczu i nie używały nieczystych ziół, i żeby np. się nie bili po drodze książkami (R. XI, §19–34).

uregulowano zasady zachowania wobec przełożonych⁴⁰. Obciążono go także szczegółowo wyliczonymi obowiązkami sprawozdawczymi (m.in. rejestracja obecności uczniów) oraz znajomością obowiązujących przepisów⁴¹. Generalnie nie tylko w szkole, ale i w życiu prywatnym, nauczyciel miał się zachowywać bez zarzutu i wzorowo („untadelig und musterhaft”)⁴². Nie mógł też wykonywać żadnych zawodów sprzecznych z powagą jego powołania, przede wszystkim prowadzić szynku albo muzykować w gospodach lub przy weselach czy tańcach⁴³.

Zasady zatrudniania nauczycieli (i ich obowiązki) zostały także szczegółowo omówione w „Instrukcji dla nauczycieli”, która jako załącznik stanowiła integralną część Politycznego Regulaminu Szkolnego⁴⁴.

„Polityczny Regulamin Szkolny” z 1805 r. uzupełniany był kolejnymi dekretemi i rozporządzeniami, gdyż życie społeczne wymuszało zmiany, na które władze z konieczności musiały reagować. Ostatnie modyfikacje zostały wprowadzone do omawianego kodeksu szkolnego przed wybuchem Wiosny Ludów. Po 1848 r. czynnikiem kształtującym ustawodawstwo w Austrii stało się Ministerstwo Oświaty, ale przez kolejne dwie dekady Polityczny Regulamin nadal obowiązywał, a zmiany w prawach i obowiązkach nauczycieli ludowych były raczej „kosmetyczne” (skupiono się w tym czasie na reformie szkół średnich)⁴⁵. Istotne były jedynie regulacje dotyczące zebrań (konferencji) nauczycielskich, na które zezwolono rozporządzeniem ministerialnym z 2 IX 1848 r.⁴⁶. Miały się odbywać raz na kwartał w ramach poszczególnych okręgów szkolnych i pod przewodnictwem okręgowego nadzorca szkolnego, z udziałem wszystkich nauczycieli i pomocników. Rozporządzenie zawierało wiele ustaleń, które miały zabezpieczyć władze przed niepożądanymi wystąpieniami, tym niemniej było to uznanie prawa nauczycieli do działania jako jedna, określona grupa zawodowa.

---

⁴⁰ R. XI § 35, 38–42. Za szkody powstałe w szkole z jego winy powinien zapłacić z własnej pensji.

⁴¹ R. XI, §. 5–7, 13.

⁴² Rozdział XI, §. 43.

⁴³ Rozdział XI, §. 44. W 1811 r. zakazano im w ogóle zajmowania się rzemiosłem, ale w 1834 r. władze centralne musiały się zgodzić na to, aby żony nauczycieli mogły prowadzić działalność zarobkową, a nauczycielom szkół normalnych i głównych udzielać lekcji dodatkowych (Rozdział XI, §. 43. Por. Józef BUZIEK, *Studia z zakresu wychowania publicznego*, 1: Szkoły ludowe, Lwów 1904, s. 356.

⁴⁴ PRSz 1807, s. 214–232. Oprócz tego załączono osobne instrukcje dla pomocnika szkolnego, nauczycieli szkół głównych i realnych, nadzorców, konsystorzów, urzędów obwodowych, oraz osobno dla nauczycieli ewangelickich i pastorów.

⁴⁵ Z ważniejszych zmian wymienić trzeba dopuszczenie do tworzenia parafialnych szkół głównych, które poza Opawą i Cieszynem działały teraz także w Bielsku, Skoczowie, Frydku, Bruntálu i Karniowie, ale tylko cztery połączone były z niższymi szkołami realnymi.

⁴⁶ Szerzej funkcjonowanie zebrań nauczycielskich regulowało rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z 26 V 1851 r. (*Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich*, nr 41 z 7 VI 1851, poz. 146, s. 428–429).

Generalne transformacje w systemie oświaty przyniosła Ustawa o podstawach szkolnictwa podstawowego z 14 V 1869 r.⁴⁷, która we wszystkich szkołach utrzymywanych (w całości lub w części) ze środków publicznych wprowadzała interkonfesyjność, czyli dostępność dla wszystkich uczniów bez względu na wyznanie. Obowiązek szkolny przedłużono do 14 lat, podstawą struktury oświatowej stały się szkoły ludowe podzielone na dwa szczeble: powszechne/pospolite ludowe [allgemeine Volksschule] oraz wydziałowe [Bürgerschule]. Ustawa, znowelizowana 2 maja 1883 r.⁴⁸, zawierała ogólne wytyczne dotyczące stosunków prawnych nauczycieli, jak też szczegółowe ustalenia dotyczące np. kwestii wykształcenia i uzyskiwania uprawnień przez pedagogów⁴⁹. Przede wszystkim stanowiła, że służba w szkole publicznej jest równorzędna ze sprawowaniem urzędu publicznego i jest dostępna tylko dla obywateli państwa którzy udowodnią posiadanie odpowiednich kwalifikacji⁵⁰. Jednak „urzędowy” charakter stanowiska dotyczył świadectw, które nauczyciel mógł wystawiać w zapisanym ustawowo zakresie o charakterze dokumentów publicznych⁵¹. Sami nauczyciele jednak nie należeli do kategorii urzędników (państwowych, krajowych czy gminnych)⁵². Miało to dla nich wybitnie negatywne konsekwencje, także finansowe, i nie zmieniła tego długoletnia walka toczona przez związki nauczycielskie całej monarchii.

Pewne udogodnienia związane z publiczną funkcją wykonywaną przez nauczycieli wiązały się z odbywaniem służby wojskowej⁵³, gdyż nauczyciele ustanowieni zarówno na posadzie stałej jak i tymczasowej w szkole ludowej, posiadali prawo odbycia służby wojskowej w rezerwie zastępczej⁵⁴. Jeśli nauczyciel co roku nie udowodnił trwających stosunków służbowych, zostawał natychmiast powoływany do odbycia zwyczajnej służby wojskowej. Niewielkie zaszczyty dawały też postanowienia

---

⁴⁷ *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder* (dalej w skrócie RGBL) nr 29 z 20 V 1869, poz. 62, s. 277–288. Przedruk w Josef KASPRZYKIEWICZ, *Landesgesetz für Schlesien*, t. II: Schulgesetze, Kultusgesetze, Teschen 1910, s. 5–34.

⁴⁸ RGBL 1883 nr 19 z 5 V, poz. 53, s. 199–206.

⁴⁹ R. III, §. 26–42. Dalsze kształcenie omówiono w R. IV, §.43–47, stosunki prawne w R. V, §. 48–58.

⁵⁰ Tamże § 48. Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z 29 VI 1877 r. zakazywało pracy obcokrajowców w szkołach ludowych.

⁵¹ W efekcie rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z 8 VII 1875 r. odebrało nauczycielom szkół ludowych prawo noszenia uniformów urzędników państwowych.

⁵² Orzeczenia trybunału administracyjnego z 13 III 1886 i 8 VII 1889, za J. BUZEK, *Studia*, s. 438.

⁵³ *Regulowały to kolejne ustawy o służbie wojskowej z 1868 r. i 1889 r.* (RGBL nr 66 z 8 VI 1868, poz. 151, s. 437–448, §26–27; nr 14 z 13 IV 1889, poz. 41, s. 93–108 i nr 18 z 17 IV 1889, poz. 45, s. 113–177). Ustalenia te zostały potem zapisane w Ustawie o stosunkach prawnych nauczycieli szkół ludowych na Śląsku z 6 XI 1901 r. (§ 56–67).

⁵⁴ Odrębna Ustawa z 19 X 1880 r. dot. uregulowania służby wojskowej nauczycieli szkół ludowych na Śląsku Austriackim (Gesetz- und Verordnungsblatt für das Kronland Herzogthum Ober- und Nieder-Schlesien [dalej: GVBl] nr 18, z 8. XII 1880, poz. 28, s. 51–53) regulowała przede wszystkim kwestie ciągłości pracy i wysokości wynagrodzenia otrzymywanego przez rodziny.

do nadawania tytułów „nauczyciela” i „dyrektora” jako tytułu honorowego⁵⁵. Od 1883 r. kierownikiem szkoły mógł być mianowany taki pedagog, który udowodnił kwalifikacje do nauczania religii tego wyznania, do którego należała większość uczniów z danej szkoły, a zatem powinien być tego samego wyznania, co większość dzieci.⁵⁶

Istotnym zapisem był paragraf, który wykluczał objęcie posady nauczycielskiej przez osoby, które utraciły prawo wybieralności do reprezentacji gminnej. Oznaczało to, że funkcji dydaktyka nie mógł objąć skazany za zbrodnię, kradzież, oszustwo lub inne przewinienie. Jednocześnie nauczyciela, którzy znieważył swych uczniów należało karać aresztem od trzech dni do jednego miesiąca, a przy powtórnej sytuacji oprócz powyższego pozbawić stanowiska⁵⁷. Kary dyscyplinarne przewidziane w ustawie państwowej często łagodzone były przez ustawodawstwo krajowe, które domagało się zachowania form postępowania dyscyplinarnego⁵⁸. Należy dodać, że także na Śląsku Austriackim zdarzały się gminy, które interpretowały zapis § 1 Ustawy gminnej z 1862 r. w sposób odbierający nauczycielom prawa wyborcze w wyborach gminnych⁵⁹.

Nauczycielowi ludowemu ustawa powierzała istotne zadania, dlatego wymagano od niego nie tylko sumienności i gorliwości w wypełnianiu obowiązków zawodowych, ale także wkroczenia w jego „indywidualną wolność”, zakazując chociażby przynależności do stowarzyszeń politycznych, agitacji, a nawet głośnego wyrażania własnych poglądów⁶⁰. Także kandydaci do bezpłatnego seminarium nauczycielskiego musieli odznaczać się określonymi cechami: zdolnością fizyczną, nieposzlakowanymi obyczajami i odpowiednim przygotowaniem oraz ukończonym piętnastym rokiem życia⁶¹.

Ze względu na coraz wyższe wymagania, sposoby nominacji nauczycieli zmieniły się znacząco. Ustawa z 1869 r. powierzała wybór nauczycieli radom szkolnym – miejscowym i okręgowym, ale państwo zastrzegło sobie odpowiedni „udział” w obsadzeniu posad nauczycielskich⁶². Świadczenie dojrzałości uprawniało do uzyskania prowizorycznej posady nauczyciela, natomiast do objęcia stałej posady

⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z 16 XII 1869.

⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświaty z 8 VI 1883.

⁵⁷ Decyzja Ministra Wyznań i Oświaty z 8 I 1893 r. (za J. BUZEK, *Studia*, s. 358).

⁵⁸ Ustawa śląska z 28 II 1870 r. przewidywała kary porządkowe (ustne upomnienie, pisemna nagana) oraz dyscyplinarne (kara pieniężna, odebranie dodatku stażowego, przymusowe przeniesienie w stan spoczynku, zwolnienie ze służby), przy czym to ostatnie traktowano jako ostateczność. Zwolnienie w trybie natychmiastowym przewidziano jedynie dla bardzo jaskrawego naruszenia obowiązków albo wykroczeń przeciwko moralności (tamże § 38–40).

⁵⁹ Por. *Schlesisches Schulblatt*, Troppau 5, 1876, s. 261.

⁶⁰ W decyzji z 28 VI 1885 r. Minister Wyznań i Oświaty podkreślał, że nauczyciele mają co prawda prawa polityczne jak wszyscy, ale muszą się liczyć z ich ograniczeniem, bo zawód nauczyciela nie może być, ze względu na powierzonych mu uczniów, związany ze stronniczością partyjną czy narodową (L. SCHEDLBAUER, *Handbuch der Reichsgesetze*, t. 2, s. 106).

⁶¹ Ustawa z 14 V 1869 po nowelizacji z 2 V 1883, § 32.

⁶² Ustawa z 14 V 1869, § 50.

nauczyciela młodszego lub nauczyciela przy pospolitych szkołach ludowych należało uzyskać świadectwo kwalifikacji nauczycielskiej wymagane dla tego typu szkół. Można je było otrzymać po zdaniu odpowiedniego egzaminu przed komisją i co najmniej dwuletniej praktyce w szkole publicznej (w wydziałowych szkołach wymagano 3 lat)⁶³. Ale i po nominacji nauczyciel powinien kształcić się dalej poprzez uczestnictwo w konferencjach (które w każdym okręgu miały odbywać się chociaż raz do roku), na kursach uzupełniających i poprzez korzystanie z bazy bibliotecznej⁶⁴. Uregulowano też wymiar czasu pracy nauczyciela⁶⁵, pobory nauczycielskie, a nawet możliwości „ubocznego” zatrudnienia, które według ustawy w większości nie dawały się pogodzić z rzetelną służbą nauczycielską. Według ustawy najniższe pensje powinny być tak wyliczone, by nauczyciele wolni od wszelkich, tamujących zajęć ubocznych, mogli poświęcić całą swoją siłę zawodowi⁶⁶. Z powyższym zapisem związany był jeszcze jeden „przywilej”, mianowicie odwołanie się do norm emerytalnych jakie zobowiązywało się przestrzegać państwo wobec urzędników państwowych⁶⁷ (co uregulować miało dokładnie ustawodawstwo krajowe).

Ustawa z 14 V 1869 r. była bazą przepisów oświatowych we wszystkich krajach monarchii. Na Śląsku Austriackim, na jej podstawie, wprowadzono w życie kolejne trzy ustawy, uchwalone przez Sejm Śląski w Opawie w dniu 28 II 1870 r.: „O urzędowaniu, uczęszczaniu i utrzymaniu publicznych szkół ludowych”⁶⁸; „O uregulowaniu stosunków prawnych stanu nauczycielskiego w szkołach ludowych na Śląsku”⁶⁹ oraz „O nadzorze szkolnym”⁷⁰. Wszystkie wymienione były stopniowo nowelizowane przez Sejm Śląski⁷¹.

Interesująca nas najbardziej „Ustawa o uregulowaniu stosunków prawnych stanu nauczycielskiego w szkołach ludowych na Śląsku” dokładnie omawia to, co zarysowały poprzednie regulacje, a zatem istotę zasady zatrudniania i ustanawiania nauczycieli⁷². Przywilej ten przysługiwał gminom szkolnym, a personel przyjmowano w drodze konkursu, który był ważny, jeśli nie zakwestionowała go władza krajowa. Po rozstrzygnięciu konkursu gmina wystawiała nauczycielowi dekret mianowania, zawierający także wysokość jego płacy, a gdy ustanowiony nauczyciel spełniał kryteria

---

⁶³ W brzmieniu Ustawy z 2.V. 1883, §. 38.

⁶⁴ Ustawa z 1869 § 43. Co sześć lat w każdym kraju monarchii miały odbywać się konferencje krajowe pod przewodnictwem krajowego inspektora szkolnego (§. 46).

⁶⁵ Wyższy wymiar niż 30 godz. Nauki tygodniowo należy osobno wynagradzać (§. 51).

⁶⁶ §. 52 i 55.

⁶⁷ §. 56 i 57.

⁶⁸ GVBl, nr 10, z 7 V 1870, poz. 16, s. 101–110.

⁶⁹ GVBl nr 10, 7 V 1870, poz. 17, s. 111–123.

⁷⁰ GVBl, nr 10, z 7 V 1870, poz. 18, s. 123–134.

⁷¹ Ustawodawstwo szkolne w pierwszych dekadach po uchwaleniu Ustawy z 1869 r. ujmują publikacje *Die österreichischen Volksschul-Gesetze, Reichsgesetze und Ministerial-Erlasse... mit Register und den Landesgesetze für die Herzogthum Schlesien*, Wien 1874; *Handbuch der Landesgesetze und wichtigsten normativen Verordnungen für das Volksschulwesen im Herzogthume Ober- und Nieder-Schlesien*, Wien 1888.

⁷² Ustawa o uregulowaniu stosunków prawnych stanu nauczycielskiego, R. I, §. 1–15.

zawodowe, to otrzymywał powołanie definitywne⁷³. W tej kwestii 3 I 1873 Sejm Śląski zdecydował jednak, że jeśli pensja nauczycielska przez 3 kolejne lata opłacana była przy pomocy środków krajowych, prawo prezentacji przysługiwało gminie szkolnej przy porozumieniu ze śląskim Wydziałem Krajowym⁷⁴.

Punktem wyjścia do ustalenia uposażenia nauczycieli na Śląsku Austriackim był podział wszystkich gmin szkolnych na cztery kategorie⁷⁵ (w zależności od stopnia zamożności). Różnica pomiędzy wynagrodzeniem nauczyciela w szkole ludowej pospolitej działającej w gminie najniższej i najwyższej kategorii była dwukrotna. Natomiast nauczyciele w szkołach wydziałowych otrzymywali stałą pensję równą najwyższej kategorii szkoły powszechnej. Ustawa śląska omawiała także przysługujące mu dodatki do wynagrodzenia, wynikające z wysługi lat⁷⁶. Podobnie jak ustawa z 1869 r. także Ustawa z 28 II 1870 r. stanowiła, iż nauczyciele trudnić się mogą tylko takimi zajęciami, które nie przynosiły ujmę ich stanowi, ale nie pozwalano im udzielać korepetycji⁷⁷. Nie zapomniano wymienić powinności nauczycieli i omówić ewentualne kary za niedopełnienie obowiązków⁷⁸ porządkowych czy dyscyplinarnych. Wiele miejsca poświęcono prawom emerytalnym i socjalnym⁷⁹. Ustawa wprowadzała też zapis, że nauczyciel prowizoryczny (podnauczyciel), aby zawrzeć związek małżeński, musiał uzyskać zgodę Rady Szkolnej Krajowej⁸⁰. Ustawa z 28 II 1870 r. obowiązywała przez ponad 30 lat, mimo niewielkich zmian⁸¹.

---

⁷³ Tamże, §. 11, 13. Także mianowanie nauczycieli przedmiotów dodatkowych oraz nauczycielek prac ręcznych mogło następować drogą konkursu (§. 15). Nauczycielki miały otrzymywać wynagrodzenie jak nauczyciele, nauczyciele przedmiotów dodatkowych oraz nauczycielki prac ręcznych jedynie pewną ustaloną kwotę – remunerację (§. 33).

⁷⁴ Odtąd gmina szkolna wybierała kandydata, a zatwierdzała Rada Szkolna Krajowa po porozumieniu z Wydziałem Krajowym (GVBl nr 2, 22 I 1873, poz. 4, s. 5–6, §6 oraz 8).

⁷⁵ W klasie I nauczyciel miał dostawać 600, II – 500, III – 400, w najniższej IV 300 florenów rocznie.

⁷⁶ Stały nauczyciel otrzymywał dodatek do pensji weryfikowany co 5 lat. Dyrektorom i starszym nauczycielom przysługiwały dodatki służbowe (50–200 fl.) oraz tym prawo do mieszkania służbowego albo dodatku na kwaterę. „Podnauczyciele” mieli dostawać 60% pensji definitywnego nauczyciela (*Ustawa o uregulowaniu stosunków prawnych stanu nauczycielskiego*, § 20–29).

⁷⁷ TAMŻE, §. 34–35.

⁷⁸ TAMŻE, R. II §. 36–51.

⁷⁹ Nauczyciel mógł przejść i uzyskać emeryturę ze względu na wiek, chorobę lub gdy nie był w stanie dalej pełnić swych obowiązków. Wysokość emerytury zależała od długości służby oraz od wieku. Wdowy miały do niej prawo tylko wtedy, gdy ich małżonek wcześniej nabył to świadczenie. Dzieciom zmarłego emerytowanego nauczyciela przysługiwało wsparcie na wykształcenie (TAMŻE R. IV §. 52–80).

⁸⁰ Tamże, § 31.

⁸¹ Poza wspomnianą już korektą z 3 I 1873 r. drugą uchwalono 2 IV 1887 (GVBl nr 5, 26 IV 1887, poz. 23, s. 33), a stanowiła, że o przeniesieniu nauczycieli na wyższą stawkę płacową decydują rady szkolne okręgowa i krajowa, bez konieczności rozpisania konkursu.

Istotne zmiany przyniosła Ustawa z 6 XI 1901 r.⁸², która wprowadzała tzw. Status Osobowy [Personalstatus]⁸³, czyli listę nauczycieli posiadających pełne prawa do wykonywania zawodu nauczyciela na Śląsku Austriackim. Związane to było z przejściem plac nauczycielskich przez skarb krajowy i pozwalało na podniesienie pensji osobom, które znalazły się w wykazie. Odtąd nauczyciele w szkołach publicznych dzielili się na tych zaliczonych do „Personalstatus” (tj. takich, według przepisów zostali do niego przyjęci po uzyskaniu uprawnień nauczycielskich co najmniej trzech latach nauki w szkole) i tych do „Personalstatus” nie zaliczonych⁸⁴. Dlatego jeszcze dokładniej zapisano w ustawie wszystkie etapy zatrudniania nauczyciela w szkole publicznej, począwszy od zwolnienia przez nauczyciela miejsca, rozpisanie i rozstrzygnięcia konkursu, którego przebieg ujęto paragrafami⁸⁵. Wyszczególniono etapy nominacji zarówno na nauczyciela definitywnego jak i kierowników czy dyrektorów⁸⁶.

Mówiąc inaczej aby dostać się na listę Statusu Osobowego należało przejść kolejne szczeble „kariery” nauczycielskiej i być zatwierdzonym przez Radę Szkolną Krajową⁸⁷. Uzyskiwało się wtedy pewne profity w pensji określonej kolejnymi zapisami ustawy⁸⁸ oraz prawo do emerytury po przepracowaniu 40 lat⁸⁹. Także w tej regulacji znalazł się zapis o zakazie zajmowania się pobocznymi zajęciami, które mogą być przeszkodą w wykonywaniu zawodu nauczyciela albo stoją w sprzeczności z jego godnością. Każdy członek stanu nauczycielskiego miał powstrzymać się od udzielania nauki po godzinach i wykonywania funkcji kościelnej⁹⁰. Do ustawy wprowadzono zapis⁹¹, że nauczyciele mają prawo domagać się remuneracji za pracę wykonaną dodatkowo ponad ich wymiar godzin, o ile taka czynność utrzymywała się

---

⁸² GVBl nr 22, 25 XI 1901, poz. 42, s. 91–107, przedruk J. KASPRZYKIEWICZ, *Landesgesetz für Schlesien*, s. 447–484.

⁸³ „Personalstatus” istniał osobno dla szkół ludowych pospolitych i osobno dla szkół wydziałowych.

⁸⁴ Czyli tych co zdali maturę, ale jeszcze nie uzyskali uprawnień, lub po zdaniu uprawnień nie ukończyli jeszcze trzyletniej praktyki szkolnej.

⁸⁵ Ustawa z 6 XI 1901 r. §. 3–6. Aż 21 paragrafów rozdziału I omawiało proces „ustanawiania” nauczycieli.

⁸⁶ Ustawa z 6 XI 1901 r. §. 8–15.

⁸⁷ Ustawa z 6 XI 1901 r. §. 16–20.

⁸⁸ Nauczyciele i dyrektorzy szkół wydziałowych w I klasie placowej mieli otrzymywać 2400 koron; w II – 2200 k. Nauczyciele i kierownicy szkół ludowych w I klasie placowej otrzymywali 2000 koron; w II 1800; w III – 1600; w IV 1400 koron. Niezaliczeni do „Personalstatus”, ale z uprawnieniami nauczycielskimi dostawali 1200 k., a nauczyciele zatrudnieni jedynie na podstawie matury roczne adjutum 900 k. Kierownik jednoklasowej szkoły otrzymać miał dodatek 150 koron, dwu- i trzyklasowej 250 k., czteroklasowej 400; szkoły wydziałowej 600 k. Wszyscy nauczyciele mieli prawo starać się o mieszkanie albo dopłatę do kwatery (TAMZE, §. 22–33).

⁸⁹ TAMZE, §. 68.

⁹⁰ TAMZE, §. 31–33.

⁹¹ Za § 51 Ustawy powszechnej z 14 V 1869 r.

ponad tydzień⁹². Ustawa pozwalała także ze względów służbowych na przeniesienie nauczyciela stałego czy tymczasowego na inną posadę⁹³, określała też możliwości utraty posady nauczycielskiej. Utrzymano adnotację, że do zawarcia małżeństwa przez prowizorycznie mianowanego nauczyciela potrzebna jest zgoda Rady Szkolnej Krajowej. Nauczycielki po zawarciu małżeństwa traciły swój urząd, co jednak nie dotyczyło pań uczących prac ręcznych⁹⁴.

Pewne zmiany w ustaleniach dotyczących prawnej pozycji nauczyciela przyniosła kolejna Ustawa z 8 IV 1914 r.⁹⁵, która ułatwiała wpisanie na Listę osobową⁹⁶. Wzrosła liczba grup (teraz w szkołach wydziałowych były 3, a w szkołach ludowych pospolitych 5), poszczególnych klas płacowych⁹⁷. W tejże ustawie ściśle określono obowiązkowe godziny przypisane każdej z kategorii nauczycieli, dodając, że za pracę wykonaną ponad wyznaczone pensum należy się dodatkowe wynagrodzenie⁹⁸. Obniżono wiek emerytalny personelu szkolnego do 35 lat służby⁹⁹. Dodajmy, że w tym samym dniu ukazała się ustawa regulująca prawne stosunki nauczycielek prac ręcznych w szkołach ludowych i wydziałowych na Śląsku Austriackim¹⁰⁰.

Życie i praca zawodowa nauczyciela została więc w ciągu XIX stulecia skodyfikowana w paragrafach kolejnych ustaw, do których pedagog bezwzględnie musiał się stosować. Aby jednak coraz szersze grono dydaktyków nie miało problemów z dotarciem do wszelkich uregulowań dotyczących stanu nauczycielskiego, władze oświatowe staraly się zebrać je w jeden akt normatywny, zawierający przepisy najbardziej istotne dla personelu szkół ludowych i wydziałowych. Toteż najpierw ministerstwo ogłosiło 20 VIII 1870 r. prowizoryczny Regulamin Szkolny i Nauczania¹⁰¹, potem – na życzenie nauczycieli wyrażone w trakcie Krajowej Konferencji Nauczycieli Śląska Austriackiego w 1879 r., Rada Szkolna Krajowa w Opawie wprowadziła 18 XII 1880 r. własny „Schulordnung für die schlesischen Volks- und Bürgerschulen”¹⁰². Trzeba zastrzec, że składający się z 31 paragrafów dokument był właściwie jedynie zbiorem przepisów dotyczących zachowania się i

⁹² Ustawa z 6 XI 1901 r. § 53.

⁹³ TAMŻE, § 19–20.

⁹⁴ TAMŻE, § 21.

⁹⁵ GVBl nr 6, 15 V 1914, poz. 16, s. 25–36.

⁹⁶ Jeśli praktyka któregoś z nauczycieli była krótsza niż dwa lata, mógł po złożeniu podania zostać zaszczergowany do Statusu Osobowego (Ustawa z 8 IV 1914, §. 1–22).

⁹⁷ Ustawa z 8.IV. 1914, §. 23–24. Nauczyciele i dyrektorzy w szkołach wydziałowych w I klasie płacowej otrzymywali 2800 koron: w II – 2600 k., w III – 2400 k., natomiast w szkołach ludowych w I klasie płacowej 2400 k.; w II – 2200 k.; w III – 2000 k.; w IV 1800 k., w V – 1600 k.. Ci, którzy nie znaleźli się na liście statusu otrzymali 1400 k., a nauczyciele po maturze dostawali 1000 k. rocznie.

⁹⁸ Ustawa z 8.IV. 1914, §. 53.

⁹⁹ Ustawa z 8 IV 1914, §. 68.

¹⁰⁰ GVBl nr 6, 15 V 1914, poz. 17, s. 36–38; VBl nr 17 z 1 IX, poz. 37, s. 541–543.

¹⁰¹ RGBl nr 42 z 21 VIII 1870, poz. 105, s. 219–233.

¹⁰² J. KASPRZYKIEWICZ, *Handbuch schles. Gesetze Und Verordnungen*, bd 4: Kirchenbauconcurrentz und Volksschulwesen, Freiwaldau 1891, s. 282–286.

obowiązków uczniów oraz ich rodziców. Dopiero rozporządzeniem Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 29 IX 1905 r. ogłoszono definitywny Regulamin Szkolny i Nauczania¹⁰³. Na Śląsku Austriackim wprowadzono go w 1906 r.¹⁰⁴. Obszerna, bo licząca ponad 220 paragrafów Ordynacja, dostosowywała ogólne zapisy ustaw do bieżących wymogów życia szkolnego, szczegółowo określając konkretne zadania różnych instancji szkolnych wynikające z przepisów ogólnych. W odniesieniu do nauczycieli Ordynacja szkolna i naukowa zbierała w jedną całość rozproszone w wielu miejscach ustalenia dotyczące wykonywania zawodu, formy zatrudnienia w szkołach i wymagane kwalifikacje, przydziały czynności oraz obowiązki nauczycieli¹⁰⁵. Osobno omówione zostały obowiązki kierowników zakładów naukowych oraz sposób funkcjonowania konferencji nauczycielskich¹⁰⁶. Wszystkie te kwestie dodatkowo scharakteryzowano w odniesieniu do szkół wydziałowych oraz szkół prywatnych i nauczania domowego.

Ordynacja ujmowała także kwestie opieki na dziećmi, czego zasadniczo nie ujęto w poprzednio omawianych ustawach¹⁰⁷. Wręcz drobiazgowo w kolejnych paragrafach instruowała nauczycieli w kwestiach propagowania zdrowia, stosowania reprimend dla uczniów, których zachowanie było zgubne¹⁰⁸, a nawet określała na ile minut przed rozpoczęciem lekcji nauczyciel powinien pojawić się w klasie, lub w jaki sposób uczniowie pod opieką nauczyciela mają zgodnie z przeznaczeniem „używać” ubikacji szkolnych¹⁰⁹.

Czy wobec powyższych aktów normatywnych nauczyciel podstawowego szczebla edukacji mógł czuć się jak „wybraniec” niosący misję, iluminację i pasję, czy też był „pariasem”¹¹⁰, któremu stawiano wymagania i dawano szczątkowe prawa? Podsumowaniem niech stanie się wierszyk autorstwa jednego z galicyjskich dydaktyków, odpowiadający na pytanie: czym jest nauczyciel ludowy?

---

¹⁰³ RGBl nr z 64 z 14 X 1905, poz. 159, s. 401–433. Przedruk Kasprzykiewicz, s. 121–231.

¹⁰⁴ Rozporządzeniem Śląskiej Rady Szkolnej Krajowej z 6 VII 1906 r. oraz Ogłoszeniem Prezydenta Śląska z 31 VII 1906 r. (GVBl nr 18 z 18 VIII 1906, poz. 32, s. 197–334). Czeski przekład: F. V. AUTRATA: *Nejdůležitější zákony*, s. 17–38.

¹⁰⁵ R. IX, O personelu nauczycielskim (§. 104–130).

¹⁰⁶ R. X. O prawach i obowiązkach kierowników szkół (§. 131–139); R. XI. O konferencjach nauczycielskich (§. 140–151).

¹⁰⁷ Część IV. O opiece nad dziećmi (§. 212–220).

¹⁰⁸ Mają prawo i obowiązek używać do osiągnięcia dobrej karności wszystkich dopuszczalnych i pedagogicznie wypróbowanych środków, w razie potrzeby korzystać ze współdziałania rodziców, władz szkolnych, nawet miejscowej policji i sądu opiekuńczego (§. 73); nauczyciel powinien pouczać dobitnie o szkodliwości picia piwa, wina, wódki itp. i o szkodliwości palenia tytoniu (§. 77).

¹⁰⁹ Tamże, §. 122, 123.

¹¹⁰ Józef BALABAN, *Jakiej reformy potrzebuje nasze szkolnictwo ludowe*, Głos nauczycielstwa ludowego 1910, s. 125–127.

„W szkole jest niańką, pedagogiem,
Księdzem, malarzem i muzykiem
To empirycznym psychologiem,
To słojdu mistrzem, gimnastykiem.
A poza szkołą kancelistą,
Stróżem swych uczniów, gospodarzem,
Pożarnym wodzem, organistą
I Szkolnej Rady Sekretarzem...
W gazetach, w mówkach „apostolem”,
Przyszłości kraju budowniczym,
W istocie zaś roboczym wołem
Białym murzynem- zresztą niczem¹¹⁷”.

---

¹¹⁷ Podwawelski, Czym jest nauczyciel ludowy?, „Głos nauczycielstwa ludowego”, 1906, s.150.